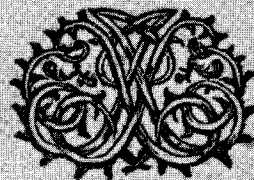

H E T
I N N I G E
CHRISTENDOM

T O T
 OVERTUIGINGE VAN ONBEGENADIGDE,
 BESTIERINGE EN OPWEKKINGE VAN
 BEGENADIGDE ZIELEN,
 IN DESSELS
 ALLERINNIGSTE EN WESENTLIJKSTE
 DEELEN
 GESTALTELIK EN BEVINDELIK
 VOORGESTELT IN
'ZAMENS P R A K E N
 DOOR
WILHELMUS SCHORTINGHUIS,
Bedienaar des H. Evangeliums in Midwolda.

T. G R O N I N G E N,
 By **JURJEN SPANDAW**, Drukker en Boekverkoper
 in de Zwane-straat, in de Nieuwe Atlas. 1740.
Met Privilegie.

SCHORTINGHUIS EN ZIJN ANALOGIEËN

DOOR

DR M. J. A. DE VRIJER
HOOGLEERAAR TE UTRECHT

DE TITELBLADZIJDE IS TER BESCHIKKING GESTELD DOOR DE
BIBLIOTHEEK DER RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT

AMSTERDAM
H. J. SPRUYT'S UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ N.V.
1942

DEEL I

Inleiding	Blz. 1
Hoofdstuk I. NADERE REFORMATIE	6
<p>Oorsprong en wezen der „nadere Reformatie” - Orthodoxie van de mannen dezer beweging - Ecclesia reformata-reformanda - „Preciesheyf” - „Stendrium” - Superstitieuse preciesheyf - Kerkelijke tucht - Tucht over regenten - Tucht over leden van de Kerkeraden - Invloed van Voetius en Van Lodenstein - Koelman over de nadere Reformatie - De „rekkelyke” Walen - Tanende invloed van Voetius - Geen politiek op den kansel - Teleurstelling der voetianen na 1672 - Verzoening van voetianen en coccejansen in het jaar 1676 - Het vredesverdrag van 1694 - Johannes Duraeus - J. M. Mommers - Toenemende tolerantie - Het verschijnen van „Het Innige Christendom” in 1740.</p>	
Hoofdstuk II. Ds WILHELMUS SCHORTINGHUIS.	36
<p>Jeugd - Student te Groningen - De Theologische Faculteit van Groningen in de jaren 1719—1722 - Predikant te Weener in 1723 - Bekeering in 1724 - Nieuwe wijze van ambtsbediening - Poëzie - Predikant te Midwolda in 1734 - Arbeid aldaar - Kerkelijke tucht - Verhouding tot de gemeenteleden - „Nodige Waarheden” van 1738 - „De geborene Christus” van 1746 - Schortinghuis’ zonen - Overlijden in 1750.</p>	
Hoofdstuk III. HET INNIGE CHRISTENDOM	72
<p>De uitgave van „Het Innige Christendom” in 1740 - Bedoeling van het boek volgens den schrijver - Approbatie door de Theologische Faculteit van Groningen - Een nederige „hand vol korens” - Lofdicht van Prof. C. van Velzen - De vier „personen” in „Het Innige Christendom” - Inhoud der XXV „t’ Zamenspraken” - Tien punten : 1. Het geestelooze volk. De Christelijke Overheid - 2. De geestelooze predikanten - 3. Geestelooze gemeenteleden. Geen separatie. - 4. Oordeelen over anderen - 5. De „fijnen” - 6. De „merktekenen” - 7. Tranen en Verrukking - 8. Onmacht. Geen lijdelijkheid - 9. Mystiek - 10. Gestalten en Ongestalten - Theologie van „Het Innige Christendom” - Monotonie in „Het Innige Christendom” ; in de euthanasie - Noodzakelijke eenzijdigheid van „Het Innige Christendom” - Schortinghuis’ tale Kanaäns - Bijbelaanhalingen - Andere citaten - Verschillende uitgaven van „Het Innige Christendom”.</p>	
Hoofdstuk IV. XVII ^E -EEUWSCHE ANALOGIEËN	112
<p>Gelijksoortige verschijnselen van „nadere Reformatie” in verschillenden tijd en op verschillende plaats. Analogieën - Engelsche en Duitsche analogieën - Voetius - De tien punten uit hoofdstuk III analogo bij W. Teelinck, Voetius, Hoornbeek, Van Lodenstein, Van den Bogaert, Saldenus, Koelman, Witsius - De tale Kanaäns bij Van Lodenstein en Bunyan - Citaten bij Van Lodenstein - Zijn relatie met de middeleeuwen - Beoordeling van Van Lodenstein’s mystiek - Bestrijding van „precysheyf” en conventikelen - J. Eswijler.</p>	
Hoofdstuk V. XVIII ^E -EEUWSCHE ANALOGIEËN	151
<p>XVIIIe-eeuwsch gevoel - Populariteit der XVIIe-eeuwsche praktikalisten in de XVIIIe eeuw - F. A. Lampe als representant der „nadere Reformatie” - Joh. Verschuur - A. Driessen - C. van Velzen - Sicco Tjaden - De 10 punten uit hoofdstuk III bij Ds E. van de Putt, R. Kelderman, J. Vos en A. J. Brakonier te Utrecht ; bij W. à Brakel, Sara Nevius, A. Driessen, A. Hellenbroek, B. Smytegelt, J. Verschuur, F. A. Lampe, A. Comrie - De analogie Schortinghuis - Gerardus Kuypers - De 10 punten uit hoofdstuk III bij G. Kuypers - De analogie Schortinghuis - Ph. Doddridge - John Wesley en de acute bekeering - De analogie Schor-</p>	

tinghuis - Colonel Gardiner - Het revival te Cambuslang en Kilsyth in Schotland 1742—1744 - Hugh Kennedy - Engeland en Schotland omstreeks 1740 - George Whitefield - De Erskines - De psychisch-physische geschoktheid in het Schotsche revival. Ds James Robe's standpunt ten opzichte van deze geschoktheid - De analogie „Nijkerk-1749” en het Schotsche revival - De analogie Schortinghuis - Jonathan Edwards.

Hoofdstuk VI. XIXE-EEUWSCHE ANALOGIEËN 218

Herdrukken van praktikale boeken in de XIXe eeuw - Geschoktheid en tranen in het begin der XIXe eeuw - „Beoefeningsleer” van E. Kist - W. Laatsman - Het Réveil en de bevindelijkheid - A. Capadose - Mevrouw Groen van Prinsterer - Analogie Schortinghuis - Hendrik de Cock - L. G. C. Ledebor - Geschoktheid te Scherpenzeel, Uithuizermeden (1835), Bunschoten (1840) - Daniël Meyer - De analogie Schortinghuis - H. F. Kohlbrügge - De analogie Kohlbrügge-Eswijler - J. L. Bernhardt - Analogie van „Het Innige Christendom” en Kohlbrügge's „De Taal Kanaäns”. De 10 punten uit hoofdstuk III in „De Taal Kanaäns” - G. A. van der Bruggen - Hedendaagsche conventikel-menschen. W. J. Aalders over hen - Pietje Baltus in Beesd - A. Kuyper - H. Bavinck - Wulfert Floor - C. van den Oever - Onbekendheid van „Het Innige Christendom” te Midwolda, Nijkerk, Aalten, Werkendam, Ulrum, Uithuizen, Bunschoten.

Hoofdstuk VII. BEOORDEELING. 244

De beoordeeling van „Het Innige Christendom” door de Theologische Faculteit van Groningen - Schortinghuis' „Zedig Antwoord” - De 2e druk van „Het Innige Christendom”. Approbatie door de Classis Oldambt. Moeilijkheden hierover met de Theologische Faculteit van Groningen - De Synode van Stad en Lande in 1741 en 1742 - N. Hartman's „Aanmerkingen” - Schortinghuis' „Rechtsinnighejd” - H. Stegnerus' „Gemeedelyke en vrijmoedige vragen” - De „Zedige voorsprake” der vier Emde-naren - De Overijsselsche Synode van 1743 en volgende jaren tegen „Het Innige Christendom” - D. van der Keessel's „Nodig Berigt” en „De vastgestelde Leer en praktyk van Neêrlands Kerk” - Schortinghuis' „Oude regtsinnige gereformeerde geloof” - Discussie tusschen Van der Keessel en Schortinghuis - J. van den Honert. De 10 punten uit hoofdstuk III bij hem - Nic. Holtius - Ypey en Dermout - J. van Leeuwen van Colijnsplaat - B. Glasius - H. van Berkum - H. Heppe - A. Ritschl - G. J. Vos Azn - J. C. Kromsigt - J. Reitsma - L. Knappert - W. Mallinckrodt - „Marnix” - J. L. Meesters - Mystiek en mysticisme - Piëtisme en piëtisterij - Fritz Mundt - De boodschap van „Het Innige Christendom”.

Hoofdstuk VIII. SCHORTINGHUISIANISME 286

Schortinghuis en Schortinghuisianisme - De 10 punten uit hoofdstuk III in het Schortinghuisianisme - De genezing van het Schortinghuisianisme - De omvang van het Schortinghuisianisme - Positieve waardeering ervan - P. Hofstede de Groot en zijn bevindelijke gemeenteleden te Ulrum - C. E. van Koetsveld te Westmaas - W. J. Aalders - J. H. Gunning JHzn over het Schortinghuisianisme - Genezing door een gezamenlijk zich richten naar 1. de Heilige Schrift, 2. de Belijdenisschriften der Gereformeerde kerk, 3. de „Oude Schrijvers” zèlven - Transponeering van Schortinghuis' geloofsstijl in de taal van 1941 - Archaïstische en ware tale Kanaäns - De rechtmatige plaats van piëtisme en mystiek in de Kerk - Verscheidenheid der discipelen in de Kerk - Onmisbaarheid der praxis piëtatis - Blijvende betekenis van Schortinghuis' „Innige Christendom”.

DEEL II

VERTOLKING VAN „HET INNIGE CHRISTENDOM”. 1

Register van Bronnen 141

INLEIDING

HEEFT het zin uitvoerig over Ds Wilhelmus Schortinghuis van Midwolda te handelen? Is er een groep lezers van eenigen omvang, die voor zijn „Het Innige Christendom”, dat in 1740, dus twee eeuwen geleden uitkwam, belangstelling bezit en dus ook zal grijpen naar een verhandeling over dat boek? Op het eerste hooren moet het antwoord ontkennend luiden. Daar waar de geestesstrooming, die in Schortinghuis een der merkwaardigste ver-tegenwoordigers heeft, de gemoederen het sterkst aangreep, in zijn Midwolda, in Nijkerk, in Aalten en Werkendam, in Ulrum, Uithuizermeden en Bunschoten, weet men hoogstens zijn naam te noemen, ja beroept men zich ten onrechte op hem om het uitstellen van het afleggen der geloofsbelijdenis in de Kerk te verontschuldigen.

De invloed van boeken reikt tot zeer veel verder dan tot den kring der lezers. Zoo ook bij Schortinghuis' „Innige Christendom”. Wanneer men in breede streken van het Vaderland, op de Veluwe, in het Sticht, in den Bommelerwaard, in den Alblasserwaard, rondom Bodegraven het geestelijke leven tracht te peilen, het oor te luisteren legt naar de normen, die de doorsnee-gemeenteleden aanleggen wat betreft zuiverheid der orthodoxie en de meest-gewenschte prediking, dan ontdekt men den geweldigen invloed, welken de geestesstrooming, die op Schortinghuis zich beroept, uitoefent. Niet de predikant der gereformeerde richting geeft vanwege deze richting aan wat de juiste beschouwing aangaande Kerk, Ambt, Sacrament is, maar een anonym-overal-verspreide volks-opinie, die in Schortinghuis haar vader onderkent.

De bedoeling van dit boek is niet a priori deze volks-opinie te kastijden. Ressentiment ertegen kent de schrijver niet, zoude hem ook niet passen, waar hij in deze volks-opinie diepe geestelijke nooden en begeerten erkent. Maar is deze volks-opinie aangaande „goede” predikanten juist? Beroept zij zich terecht op de „Oude Schrijvers”, d. w. z. de praktikaal-stichtelijke geschriften der XVIIe en XVIIIe eeuw? De beantwoording dezer vragen is hier niet gezocht — al is ook die vorm van beantwoording theologisch verantwoord — in de theologisch-dogmatische discussie, maar in een luisteren naar wat deze „Oude Schrijvers” zelf zeggen. Schrijver dezes begeert ook niet, dat men zijn visie aanvaarde, maar dat men de „Oude Schrijvers” aan het

woord late, dat naar hen luisteren zullen zoowel zij, die zich geestverwanten van deze Schrijvers achten, als zij die de beteekenis van het innige, bevindelijke type van geestelijk leven laag aanslaan.

Als centrale figuur wordt Schortinghuis geschetst. Maar hij wordt hier niet gezien als een uitzonderlijke komeet. Hij wordt gesteld en gezien in een wijden kring van mannen en vrouwen, die in de XVIe-, XVIIe-, XVIIIe- en XIXe-eeuw een aan hem analoog geestelijk leven zochten. Daarom wordt eerst het geestelijk klimaat van de z.g. „nadere Reformatie” der XVIIe eeuw aangegeven. Zonder besef van den dampkring, waar Schortinghuis en de hem analoge figuren in ademen, is het niet mogelijk hem juist te waardeeren. Daarna volgt de beschrijving van Schortinghuis' leven, waar de bekeering in 1724 de centrale gebeurtenis in vormt. Naar zijn hoofdwerk „Het Innige Christendom” wordt geluisterd, maar het wordt van den aanvang af geen oogenblik losgemaakt van Schortinghuis' Theologie, zooals zijn „Nodige Waarheden” deze openbaren.

Dan verschijnen de „Oude Schrijvers” ten toneele, geschaard rondom Van Lodenstein, Schortinghuis' proto-type. Het beschrijven van de praxis piëtatis, de godvruchtigheid, zooals die blijkt uit Schortinghuis en zijn analogieën, is niet meer dan een eerste delven in een rijke mijn. Over de godvruchtigheid van de mannen en vrouwen der „nadere Reformatie” zal in komende jaren nog veel meer moeten worden gehandeld. Nog veel meer zal de beteekenis dezer godvruchtigheid voor de hedendaagsche verkondiging en -zielszorg moeten worden in het oog gevat. Schrijver dezes heeft in de analogie Schortinghuis — Eswijler, in de analogie Schortinghuis — Kohlbrugge aangetoond, dat er veel meer synthese van objectieve geloofszakelijkheid en subjectieve bevindelijkheid aanwezig is dan meestal ondersteld en theologisch-verantwoord wordt geoordeeld. Ook hierom is het noodzakelijk niet van de caricaturisering van Schortinghuis' geloofsstijl als maatstaf voor het theologische gesprek uit te gaan, maar voortdurend de vraag te stellen: wat zeggen Schortinghuis en zijn analogieën zelve? Dit te meer, waar een geestelijk leven van de signatuur-Schortinghuis zich niet tot Nederland, tot kleine vergeten gebieden in Nederland, beperkt. Het vertoont zich in de XVIIe- en XVIIIe eeuw, gelijktijdig met de „nadere Reformatie” in Nederland, — in West-Duitschland, in Engeland, Schotland, in Noord-Amerika. Het zal zich als reactie tegen verdorrende orthodoxie altijd weer, schoon in gewijzigden vorm, als revival van gereformeerd type vertoonen. Het verlangen van den bevindelijken geloovige naar de sprake over het mystieke leven met Christus, den Bruidegom, naar het geklank der zoete taal over het innige leven in Gods verborgen omgang, de klacht over de geestelijke verlatenheid zoeken naar een verkondiging, waar dat geklank en de vertroosting bij de inzinking niet in ontbreken.

De beoordeeling, die „Het Innige Christendom” sinds 1740 onder-

vond, wordt uitvoerig weergegeven. Het theologische a priori der beoordeelaars heeft ten aanzien van het bevindelijke christendom een billijke waardeering van Schortinghuis' boek en -geestesrichting sterk geremd. Eerst bij een juist afwegen van de begrippen mystiek—mysticisme, piëtisme—piëtisterij, innig christendom—Schortinghuisianisme, wordt het mogelijk de blijvende beteekenis van „Het Innige Christendom”, wijder van de „nadere Reformatie” en van de „Oude Schrijvers” te grijpen. Daar wordt de realiteit beseft van de hoogheid Gods, van Zijn genade in Christus en van den persoonlijke geloofsomgang met den Drieëenige. Daar is men met „historisch” geloof, met „letterkennis” zonder wedergeboorte niet tevreden. En daarom zal het volk in den piëtistischen prediker en zielszorger altijd weer erkennen de volstrektheid van het op God alleen geworpen-zijn. Zelfs bij een navolger van Schortinghuis op koorts-temperatuur voelt het daar nog iets van. Hoeveel te meer is het dan noodig de waarde van zuivere mystiek en zuiver piëtisme te beseffen.

Zuivere mystiek, zuiver piëtisme — immers wie luistert naar Schortinghuis zelve ontdekt te sterker het verschil tusschen hem en zijn verwrongen navolgers, hier samengevat in het woord „Schortinghuisianisme”. Als dit onderscheid aan den dag komt mag de Kerk zich er nooit mede tevreden stellen deze verbastering eener — reeds in zichzelf beperkte — geestelijke mentaliteit als die van Schortinghuis, als zoodanig te hebben gedoodverfd. De Kerk mag nooit het oordeel verkondigen, of zij moet er den weg tot behoud bij wijzen. Zij zal de middelen ter genezing moeten wijzen aan ieder ziek kind in haar midden. En zij heeft ze. Het zijn er in dit geval drieërlei: de Heilige Schrift, haar Belijdenisgeschriften en de „Oude Schrijvers”. Immers men benadert het Schortinghuisianisme, dat schuw een diepere discussie, theologische discussie, vermijdt (de brutaliteit van het Schortinghuisianisme is ook dikwijls de uiting der angst van hen, die niet dan bittere verwijten van de zijde der officiële Kerk hebben te hooren gekregen) alleen, wanneer men een plaats zoekt, waar men gezamenlijk zich thuis weet, uitgangspunten kiest, waar men gezamenlijk a priori het over eens is.

Als het theologische gesprek aldus kon worden gevoerd, zouden aanhangers van het Schortinghuisianisme en tegenstanders ervan gezamenlijk de verwondering doorleven over datgene wat die magisch-vereeerde of in onwetendheid afgewezen „Oude Schrijvers” nu werkelijk leeren en niet „naar men zegt” leeren. Zij, de „Oude Schrijvers” zelf, moeten spreken. Niet de caricatuur geeft de ware gelijkenis. Er liggen in de „Oude Schrijvers” schatten aan praxis piëtatis verborgen. Ze zijn waard uitgegraven te worden. En voor zoover ze uitgegraven zijn, is het een theologische taak de edelsteenen, nu nog in geantiqueerde kassen gevat, voor de Kerk van heden draagbaar te maken. Schortinghuis en zijn analogieën hebben als een blijvende taak aan de Kerk, de

waarde en de juiste verschijning van het innige leven met God te peilen. De disproportioneerende in het Schortinghuisianisme verplicht te meer tot de zuivere beschrijving van het mystieke gereformeerde geloofsleven.

Innerlijke verwantschap met het onderwerp is bij iedere diepere onderzoek en waardeering onmisbaar. Zij sluit eerbiedigheid jegens hen, die spreken, in. Maar de erkenning van de plaats, die Schortinghuis en zijn analogieën in de Kerk innemen, sluit de kritiek niet uit, kritiek wat aangaat de beperktheid dezer plaats en het gevaar van overschrijding dezer plaats. Wetenschappelijk onderzoek eischt altijd het nemen van distantie tusschen voorwerp van onderzoek en onderzoeker. Theologisch spreken over het bevindelijke christendom, over de analyse der „gestalten” en „ongestalten” is toch nog iets anders dan deze „gestalten” en „ongestalten” in eigen ziel te doorleven en over deze bevinding te spreken. Een zekere abstractie van de eigen ervaring is noodig, al dreigt ook het gevaar van een verkoeling of verzakelijking in het wetenschappelijk oordeel.

Schortinghuis en zijn analogieën te kennen wordt bemoeilijkt door de antieke taal en de vreemde homiletische vormen. Het onderzoek wordt echter ook door tweeërlei vergemakkelijkt, vooreerst door de openheid, waarin zij over de diepste roerselen hunner ziel gewagen en daarnaast door de hartstochtelijkheid hunner tegenstanders, die hun antipathie niet achter een rookscherm verbergen. Ook hun kritiek heeft haar historische en psychologische oorzaak. Indien men dan gezamenlijk luisterde, zou het proces der genezing van het Schortinghuisianisme kunnen intreden en zouden de verkondiging en de zielszorg der Kerk grootelijks verruimd en verdiept worden. Dan zoude Schortinghuis' „hand vol korens” van 1740 na twee eeuwen weer gaan ruischen.

Maar dat theologische gesprek, en dan ook de verkondiging en de zielszorg, hebben zich te voltrekken in de theologische en kerkelijke taal van hier en nu. Historici kunnen de „Oude Schrijvers”, kunnen „Het Innige Christendom” in de oorspronkelijke taal lezen. Verreweg het grootste deel van de leden der Kerk kunnen dit niet meer. De taal van Schortinghuis uit 1740 is heden archaïstische taal. Hij staat zelf dicht bij den XVIIe-eeuwschen Van Lodenstein dan de mensch van 1941 bij Schortinghuis. Dus moet zijn taal — met behoud van de wezenlijke elementen zijner gedachten — getransponeerd worden in de taal van heden. Het probleem der ware, levende tale Kanaäns verschijnt hier en eischt een oplossing, die voor lezers en luisteraars van verschillend geestelijk type niet een simplistische eenheidsoplossing kan zijn. Bij iedere verkondiging, bij iedere zielszorg is een der grondproblemen dat, hetwelk ook een der grondproblemen is van de Theologia Biblica, n.l. dat der transponering van het Woord Gods in de taal van den bepaalden aangesproken mensch. De prophetie staat

boven de gissolalie. De prophetie geeft de verstaanbare vertolking van het Woord Gods. Schrijver dezes heeft aan het slot van zijn boek een proeve willen geven eener vertolking van „Het Innige Christendom” in de taal van heden, met behoud van de kleur van dit klassieke boek en met strikte eerbiediging van wat Schortinghuis zelf zegt.

Schortinghuis' geestelijk leven is niet een geestelijk leven, dat aan iederen gelovige ten model mag worden gesteld. Zelf heeft hij dit ook niet gedaan. Schortinghuis was zelf veel ruimer en toleranter ten aanzien van de schapen en lammeren zijner kudde — dus de in 1740 te Midwolda aanwezige kudde — dan het Schortinghuisianisme duldt. Het beëtzelen van alle discipelschap naar één model is onjuist. Ook is het discipelschap van éénzelfden discipel niet in alle perioden van het aardse leven op hetzelfde peil. Maar te anderer zijde is het óók onjuist aan velerlei geschakeerde geestelijke typen in de Kerk hun plaats te geven, misschien slechts te gunnen, maar alleen niet aan het bevindelijke type. Vandaar dat een beschrijving van dit bevindelijke type van geestelijk leven, zooals het in Schortinghuis en zijn analogieën aanwezig is, en aanwezig blijft, ook heden beteekenis heeft. Schortinghuis gewaagt van een Goddelijke werkelijkheid, waarvan hij zelf zegt: „al had ik 'er duisend zielen en lighamen gehad, ik haddese g'ern weg gegeven”¹⁾. En ook vanwege Schortinghuis' aanwezigheid in de Kerk zijner dagen is het, dat Jung Stilling schrijven kon: „die erste Hälfte des verflossenen 18. Jahrhunderts war eine segensvolle Zeit für das Reich Gottes”²⁾.

¹⁾ W. Schortinghuis, *Het Innige Christendom*, Gron. 1740, blz. 90.

²⁾ Jung Stilling, *Sämmtl. Schr.*, Stuttgart. 1835—1837, B. VIII, S. 537.

NADERE REFORMATIE

REFORMATIE der Kerk blijft nooit tot een hernieuwde bezinning op haar belijdenis beperkt. De Kerk wordt altijd dynamisch gestuwd om haar belijdenis in het persoonlijke leven harer enkelingen en in het algemeene volksleven verwerkelijkt te zien. Zoude deze dubbele drang in haar verslappen, dan versteent haar belijdenis. Een tijd lang zullen haar leden de waarheid dezer belijdenis nog beamen, hoewel de organische band in levende persoonlijkheden met het hart der Kerk verschrompelde. Dan volgt historisch altijd de tweede phase, waarin binnen het Kerkehuis zelf de twijfel aan de aanvaarde leer zich verheft. En zoude de Kerk haar taak aan het volksleven in zijn geheel verwaarloozen, dan krimpt zij van Kerk tot conventikel in. In den kring van het „gezelschap” bloeit dikwijls een krachtig geestelijk leven. Maar het is een kas-cultuur. Gebrek aan verantwoordelijkheid jegens het volk in zijn geheel leidt tot bekrompenheid; tot vertering door voortdurend voortetende splitsing in groepen en groepjes, die van de volstreckte waarheid binnen de wanden hunner opkamer verzekerd zijn; tot een oordeel zonder kennis en zonder liefde over hen, die buiten zijn. Zoo wordt de Kerk bloedarm door drie bacillen, die der dorre orthodoxie, die van de rationalistische kritiek en die van de „ecclesiola in Ecclesia”.

Maar zij is zich de altijd dreigende gevaren door deze ziektekiemen bewust. Daarom kan zij zich nooit tevreden stellen met een instemming zonder meer met haar belijdenis. Zij wenscht, dat de enkeling gelooft, dat niet alleen aan anderen, maar ook aan dezen enkeling zelf vergiffenis zijner zonden, de ware troost in leven en sterven geschonken zij. De belijdende Kerk roept haar eigen belijders steeds weer op tot bekeering. Jegens opkomenden twijfel aan de waarheid en juistheid harer belijdenis mag zij zich niet instellen met de houding van een benauwd conservatisme. In haar Synoden zal zij moeten uitspreken, wat zij op grond der Heilige Schrift gelooft. Een Synode zonder desnoodige leeruitspraak is niet meer dan een administratief lichaam. En wat hen betreft, die in tijden van verkillung van geestelijk leven hun stichting zoeken in geestverwante kleine groepen, ten onrechte heeft men altijd weer al de fouten dezer groepen aangewezen zonder de vraag te stellen: waarom ontstonden zij en waarom zullen zij altijd wéér moeten opkomen, wanneer aan de volheid van het geestelijk leven geen recht wordt gedaan?

Iedere Reformatie is dus een reformatie die leer en leven beide ompant. En óók zullen altijd weder bij een verdorring of inperking van het reformatorische leven de reactie-verschijnselen in den vorm van protesten zich vertoonen. Propheten zullen zich op de bres stellen, tegen de wangestalten der Kerk hun bezwaren uiten. Tot separatie van de Kerk zullen zij niet raden. Immers hun hart bloedt om de scheuren in het gewaad der Moederkerk. Maar zij zullen óók de „conventikels” niet verachten. Immers zij weten te goed, dat de wortel van het kwaad niet in deze ligt, maar in de geesteloosheid der Moederkerk zelf. Zij moet tot boete geroepen worden. Zij moet zich haar verantwoordelijkheid als Kerk bewust worden. Het gebeurt historisch, dat deze prophetische predikers door lectuur van buitenlandsche schrijvers hun roeping zich bewust worden, men denke aan den invloed van de Engelsche puriteinen op de Teellinck's in den aanvang der 17e eeuw, aan den invloed van Fransch-Zwitsersche predikers op de mannen en vrouwen van het Réveil in het begin der vorige eeuw, — maar de bodem der prophetische verkondiging is de eigen Kerk, de smart om haar kwijnenden staat, de liefde tot eigen volk en het zoeken van zijn ware behoud. Buitenlandsche invloed kan er dus zijn. Maar in wezen ligt de oorsprong van een réveil in eigen Kerk en eigen land. De inzinking roept de reactie op, en zij roept die op in verschillende landen, dikwijls in denzelfden tijd, gelijk in de XVIIe en XVIIIe eeuw en nu een eeuw geleden. Inplaats van beïnvloeding door het buitenland spreke men daarom liever van analogieën.

De mannen der Dordsche Synode hebben, te midden van hun strijd om het dogma, de taak der Kerk jegens het geestelijk leven van den enkeling en van het volksleven in zijn geheel niet uit het oog verloren. Reeds als predikant van Vlijmen las Voetius Perkinsius' werken en John Hayward's „Sanctuarie of a troubled soul”. Later zal hij Perkins noemen onder hen, die ascetische en mystische theologie den student kunnen bijbrengen ¹⁾. Te Dordrecht was als adviseur van den praeses Johannes Bogerman, Guilielmus Amesius aanwezig ²⁾. Over het geestelijk leven van den enkeling had men daar dus door Voetius en Amesius inlichtingen uit de eerste hand. In de 18e sessie, den 1en December 1618, gaven de „Broederen uyt Zeelandt” advies over de predikantsopleiding. Wetenschappelijke toerusting wordt geëischt. Maar „daer naer salt haer [den a.s. predikanten] goet weten dickwils by de Predicanten te zijn, met de selvige van verscheydene ghelegentheden, de conscientie aengaende, te spreken, ende de selvighe in 't besoecken der crancken ende vertroostinge der bedructen, te vergeselschappen, ende van haer te leeren, hoemen soodanige moet

¹⁾ G. Voetius, *Exercitia et Bibliotheca stud. theol.*, Ultr. 1644; 1651², p. 496. Zie Dr A. C. Duker, *Gisb. Voetius*, Leiden 1897, deel I, blz. 164 vg.

²⁾ Dr H. Visscher, *Guil. Amesius*, Haarl. 1894, blz. 44, 48—50.

aenspreken, de benaeuwde oprechten". „Want de mensch Gods behoort volmaecktelijck tot alle goede wercken onderwesen, en niet alleenlijck tot leeringe ende bestraffinghe, maar ooc tot verbeteringe ende onderwijsinge die inde gherechticheyt is, bereyt te zijn. Tot welcken eynde te wenschen ware, dat inde Collegien ende Academien den jongelingen de *Theologia practica*, gheleert wierde, ende van verscheyde ghelegentheden der consciëntien onderricht" ¹⁾).

Deze „verscheydene ghelegentheden, de consciëntie aengaende", de „theologia practica", waar de Zeeuwen, vanouds op het persoonlijk-geestelijk leven zeer ingesteld, op aandrongen studie van te maken, gaan dieper dan „moraal-studie" of bevordering van technische predikantsbekwaamheid. Bedoeld wordt die eenheid van dogmatiek, ethiek en persoonlijk geestelijk leven, gelijk Perkins en Amesius, later Voetius deze doceerden in hun casuïstiek van het religieuze leven ²⁾. Ook droeg de Dordsche Synode in haar 177e sessie aan haar gedeputeerden Joh. Bogerman, Herm. Faulkelius, Festus Hommius en Prof. Joh. Polyander op „by requeste hare Hooch Mog. te verthonen de grieven der kercken, die in desen Synodo tot hare dispositie gereserveert zijn : ende deselve hertelick te versoecken, dat zij daer op metten aldereersten ten besten vande kercken zouden willen disponeeren" ³⁾. Aan de Staten Generaal werd verzocht de leer der Kerk „begrepen ende verclaert inde *Confessie derselve ende inde Heydelberghse Catechismo* . . . so langher so meer inde kercken deser Landen te hanthouden, bevestigen, ende beschermen, gelyck ook mede de breder Verclaringe derselver Leere, die de Synodus voors. uyt Last van uwe Hooch Mog^{en} na Godes Woort gestelt ende gedaen heeft over de vijff gecontroverteerde Articulen met verwerpinge van de dwalingen tegen de voors. gesunde leere hier te lande bij sommige gedreven". Aldus in den aanhef van dit „requeste" of „Libellus Supplex" ⁴⁾. Maar dan volgen de wenschen aangaande de drenking van het geheele volksleven met dit reformatorische leven in de drie Belijdenisschriften der Kerk vertolkt : de wensch naar een Bijbelvertaling voor het volk in zijn eigen taal „goed ende getrouw" overgezet, „in goet Nederlandsch uyt de originele Talen uytgedruckt"; naar goede scholen en boeken; naar „voortplantinge des h. Euangeliums" „inde Indien ende elders"; naar toezicht op het „incruypen ende ommeloopen van de Papen ende Jesuiten" en „de Godslasteringen der Joden onder ons woonende, ende op degene die van deselve verleydt zijnde van de Christelycke Religie tot het Jodendom affvallen". Dan klinken klachten,

¹⁾ *Acta ofte Handelinghen des Nationalen Synodi*, Dordr. 1621, blz. 58—60.

²⁾ Dr J. J. van Baarsel, *W. Perkins*, 's Grav. 1912. G. Voetius, *Ta Askëtika*, Gor. 1664. *Addita : Oratio de pietate cum scientia conjungenda*, habita anno 1634.

³⁾ Dr H. H. Kuyper, *De Post-acta of Nahandelingen van de Nat. Syn. van Dordrecht 1618 en 1619*, Amst. 1899, blz. 260 vgg., 290 vgg.; 301 vgg.; 469 vgg.

⁴⁾ Dr H. H. Kuyper, *a. w.*, blz. 262 vg.

die in de geheele 17e eeuw in Synoden, Classes, Kerkeraden en geschriften altijd weer zullen opkomen : over de „prophanatien des Sabbath-daghs" en „alle de schandelycke misbruijcken, waer door de menschen van de ware Godsalicheyt tot de ydelheyt ende ongebondenheyt deses werelts afgetrocken worden, gelyck daer zijn Vastenavont houden, 't spelen vande Rhetoryckers ende Comedianten, Guychelspelen, Drinckherberghen, dansscholen, ende dansspelen", „het grouwelyck vloecken ende sweeren twelck dagelycks by velen gebruyckt wordt, met schrickelycke onteeringe van Godes heylige Name" ¹⁾).

Er was nog wel meer, dat op het hart der gedeputeerden lag bij het opstellen van den „Libellus Supplex". Maar zij konden dat niet alles onder woorden brengen, omdat zij van te voren wisten, dat de ooren der Hoogmogenden er zeker voor gesloten zouden zijn en het uitspreken dus de uitvoering van wat men wèl zeide, in gevaar zoude hebben gebracht. Dit geldt in het bijzonder het zwijgen over het euvel van het misbruik der geestelijke goederen en van het patronaatsrecht. Immers reeds ter Dordsche Synode was den Commissarissenpolitiek in de secrete instructie uitdrukkelijk gelast, dat „het recht van patronaatschap in 't gemeen, en particulier geconserveert en ongekrenkt" moest blijven. Roomsche en menniste collatoren bleven in hun recht gereformeerde predikanten aan te wijzen, en dit terwijl de Dordsche Synode overtuigd was, dat het patronaatsrecht „tegen Gods Woord" was gelijk de Zuid- en de Noord-Hollandsche Synoden van 1619 ook openlijk uitspraken ²⁾. En over het kerkelijk gebruik der door de kapittelheeren te eigen bate gebruikte kerkegoederen zouden Voetius, Van Lodenstein, Johannes Teellinck, Abraham van de Velde en Matthias Nethenus rondom 1660 hun geweldigen strijd en martelarij doorleven ³⁾.

Den 30en Mei 1619, dus reeds daags na de slotzitting der Dordsche Synode werden de vier gedeputeerden vermeerderd met Ds J. Rolandus in de vergadering der Generale Staten toegelaten, in presentie van Prins Maurits ⁴⁾. Naast het uitspreken van dank en rapport aan hunne Hoogmogenden was het de taak der gedeputeerden het „requeste" aan te bieden. De Resolutiën der Staten Generaal op dezen datum vermelden dan : „dat men de overgegeven Remonstrantie bij de voors. Rapporteurs mette acten Synodalia sal opsluyten ende secreet houden, sonder copie daarvan uyt te geven, tot naerder ordre. Ende sal op alles rypelyck geleth worden, gelyck tot Godes eere ende den dienst der kercken sal bevonden werden te behooren". Zoo werd de „Libellus

¹⁾ Dr H. H. Kuyper, *a. w.*, blz. 264 vg.

²⁾ Dr H. H. Kuyper, *a. w.*, blz. 111—119.

³⁾ Dr A. C. Duker, *a. w.*, dl. II, blz. 294 vgg.

⁴⁾ Dr H. H. Kuyper, *a. w.*, blz. 303 vgg.